

RELAȚII STRĂVECHI ÎNTRE „ȚARA DE SUS A MOLDOVEI”, MARAMUREȘ ȘI ȚINUTURILE DE LA POALELE APUSENE ALE CĂLIMANILOR*

Laurian SOMEȘAN

Cuvinte cheie: geografie istorică, migrații, unitatea populației autohtone.

Mots – clé: géographie historique, migrations, unité de la population autochtone.

Restitutions: Relations anciennes entre „Le Haut Pays” de la Moldavie, Maramureș et les territoires situés aux pieds des Călimani. Situés à l'intérieur ou d'une partie et de l'autre de la groupe nord des Carpathes Orientaux et jouissant d'une protection naturelle et des ressources naturelles propres, „Le Haut Pays” de la Moldavie, le Maramureș, les territoires de Năsăud, de Bistrița et de Bârgău présentent de nombreux éléments d'unité de la vie économique et spirituelle ainsi que de multiples caractéristiques ethnographiques, toponimiques et anthroponymiques communes. Cela est une preuve des étroits lieux démographiques constitués suite à des migrations anciennes.

Pentru înțelegerea ideilor exprimate în comunicarea de față, sunt necesare unele observații asupra unor probleme doar parțial cunoscute și interpretate – până acum – din punct de vedere geografic.

De fapt, relațiile între popoare, sau marea varietate a condițiilor în care ele trăiesc și consecințele acestor condiții și ale acestor relații, au rămas foarte puțin înțelese și interpretate, mai ales după ce au plecat dintre noi cei doi savanți, S. Mehedinți și G. Vâlsan, cu toate că, în această etapă a istoriei, viața poporului nostru ar trebui studiată și cunoscută mai bine decât în trecut, căci numai așa contribuim cu destulă eficiență la consolidarea unității social-economice și politice a neamului nostru.

Celui ce știe ceti „cartea înțeleaptă a naturii”, ne spunea odată G. Vâlsan, i se pare mai clară și mai strânsă legătura între noi și pământul acestei țări, căci ea – legătura – se oglindește în suprapunerea, vechimea și unitatea etnică, politică, economică și spirituală a populației noastre pe aria carpato - dunăreană; populație care în vremurile furtunoase se ținea strâns legată de munții care – parțial – o atrăgeau în cetățile lor naturale și ospitaliere, iar în epocile liniștite se revărsa treptat în părțile joase, mai slab populate, spre stepile și câmpiile anexe din preajma brâului carpatic. Trăind secole și milenii de-a rândul pe același pământ, populația noastră a reușit să-și păstreze, de asemenea, o seamă de manifestări și caractere comune selecționate din generație în generație până în timpul de față. Relațiile strânse și urmările acestor relații între populația țării și condițiile în care ea a locuit vremuri îndelungate apar ca între celulele unui organism, sau ca între verigile unui lanț, care a rezistat celor mai grele primejdii în istoria ultimelor două milenii.

Condițiile naturale

Țara de Sus a Moldovei, împreună cu cele ale Maramureșului, Oașului, Lăpușului, cu ținutul Bistriței și al Năsăudului, până pe Mureș, la Toplița, Bilbor și Drăgoiasa, privite mai de aproape, prezintă o adevărată simfonie de fenomene armonioase variate și înrudite, fiind legate între ele prin văi, pasuri, cărări, plaiuri, drumuri și trecători asemănătoare unor porți deschise,

* Lucrare păstrată în arhiva Catedrei de Geografie și publicată acum sub îngrijirea conf.univ.dr. I. Iosep, fost asistent al profesorului Laurian Someșan.

locuite, apărate și străbătute, încoace și încolo, milenii de-a rândul, de aceeași populație carpato-dunăreană.

E interesant că cele două organizații statale, Maramureșul și Țara de Sus, se întâlnesc și se leagă strâns între ele prin cea mai înaltă, mai vastă, mai masivă, compartimentată și împădurită zonă a Carpaților Orientali, ale căror culmi pronunțate și împădurite împrejmuesc, adăpostesc și apără, asigurând viața și continuitatea numeroaselor grupe regionale de autohtoni. Dintre acestea, cele din Maramureș, Oaș, Lăpuș, Năsăud, Bârgae, Bistrița, Ragla, Budac, Monor, Deda, Toplița, Dorna, Neagra Șarului, Câmpulung, Gura Humorului, Solca, Suceava, Sucevița, Putna etc. sunt cunoscute de toată lumea, în timp ce altele ca: Drăgoiasa, Păltiniș, Gura Haitii sau Bilborul sunt ca niște compartimente ascunse în inima munților, pe care puțină lume a avut ocazia să le vadă.

Cercetând mai de aproape evoluția locuitorilor acestor subunități naturale carpatice, se constată că ele au avut o istorie comună, ce se oglindește în mai toate manifestările vieții materiale și spirituale, de natură etnică, economică și politică. Ele, aceste compartimente, au constituit în același timp, prin poziția lor, vetrele unor formațiuni politice și ale unor rezervoare de populație asemenea codrilor din Podișul Moldovei, de unde Ștefan cel Mare, spunea Grigore Ureche, își împrospăta uneori oastea.

Rolul acestui teritoriu apare clar până și în omogenitatea etnică a populației autohtone, singura care a preluat și valorificat toate formele de teren, cu munții, dealurile, depresiunile, văile, câmpiile și zonele de contact dintre ele. Originea locală comună a populației apare până și în frecvența unor toponime identice pe tot cuprinsul țării, în prezența marelui număr de mănăstiri răspândite îndeosebi pe zonele de contact între dealuri, munți și păduri și în frecvența așezărilor omenești străvechi, anterioare celor din regiunile deschise ale podișurilor și câmpiilor.

O concluzie asemănătoare se poate trage până și numai din observația lui D. Cantemir, că nici o mănăstire din Moldova nu e așezată pe văile principale¹ sau la drumul mare; că numeroase toponime și antroponime din Moldova sunt identice, similare (sau asemănătoare) cu cele din Transilvania sau că – potrivit fostului prof. Killyen - „*toponimia Carpaților e identică pe ambele versante*”.

Cu toate că populația din aceste ținuturi a fost atât de expusă invaziilor, cultura, tradițiile și obiceiurile sale au fost transmise continuu și pretutindeni din generație în generație, iar monumentele istorice create de ea, ca și portul, limba, cântecele, basmele sau poeziile populare etc. se încadrează armonios în peisajul acestor ținuturi, ca și casele, gospodăriile și vechile biserici, mai ales cele cu turlă înalte și zvelte de lemn, asemănătoare brazilor ieșiți din aceeași țărână a pământului.

Valoarea arhitecturii, mesajul și culorile picturilor întâlnite la Voroneț, Moldovița, Sucevița, Humor sau Arbore, admirate de toată lumea, apar tot atât de originale și prețioase ca și operele personalităților născute pe frumoasele ținuturi ale Moldovei – Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Enescu, Iorga, Ciprian Porumbescu etc., ca și operele poezilor și scriitorilor de pe plaiurile Transilvaniei nordice: Coșbuc, Rebreanu, Pavel Dan etc.

Am insistat asupra rolurilor îndeplinite de munții, dealurile și pădurile acestor ținuturi, pentru că, potrivit celor spuse de distinsul geograf G. Vâlsan, munții sunt „*cei mai buni păstrători de neam și tradiții... Ei concentrează populația în timp de primejdie și o împrăștie în vreme de pace*”.

Poziția geografică. Consecințe climatice

Un alt factor care a influențat în mod deosebit viața populației celor două ținuturi carpatice este poziția geografică a acestora, pe **zona de tranziție** între cele trei Europe:

¹ Vâlsan G., *Opera geografică a lui D. Cantemir*, Lucr. Inst. de Geogr. ale Univ. Cluj, Vol. II, Cluj, 1926.

continentală, peninsulară-atlantică și peninsulară-mediteraneană; între cele două stepe: ruso-asiatică și panonică; între două climate și între diverse popoare, dintre care, unele, cu tendință de expansiune și dominație.

În timp ce curenții aerului atlantic învăluie pământul Maramureșului cu ceață, nori și ploaie care durează uneori zile de-a rândul, în Podișul Moldovei vânturile din E aduc, iarna, furtuni violente și reci ce îneacă lumea în zăpadă, iar vara trimit fierbințeală și uneori secetă, care nimicește lumea vegetală, animală și o parte din populația teritoriului său, ca în vara anului 1947.

În luna martie a anului 1808, de pildă, crivățul plin de zăpadă a ucis sute de oameni, 1/2 milion de oi, 100.000 de vite cornute, 1500 de cai, majoritatea lor aparținând oierilor transhumanți ardeleni.²

Intensitatea ploii și frecvența zăpezii au imprimat peisajului maramureșan, populației în sine și manifestărilor sale, anumite caractere specifice, cum ar fi, de pildă: verdele proaspăt de Maramureș, sumanele de lână despletită ca blana de oaie, sau silueta turelor și a caselor, cu acoperișul înalt, de șindrilă, lăsat pe ochii ferestrelor, pe care alunecă picurii de ploaie și fulgii de zăpadă.

Asprimea vânturilor venite din E a făcut ca majoritatea așezărilor omenești de pe Podișul Moldovei să fie răspândite pe pantele sudice, moderate, însorite și calde, ferite de temperatura scăzută a curenților; ori pe pantele cu o mai bogată apă freatică, cu mai multe izvoare, cu soluri mai fertile, ori mai bine împădurite și mai puțin expuse agenților de spălare, eroziune și alunecare. Aceeași adaptare la condițiile naturale locale se reflectă până și în îmbrăcămintea variată a populației, ce poartă iarna pieptare, cojoace, căciuli din blănuri de oaie sau de miel, sumane și cioareci de lână, uneori câte două năfrâmi înfășurate în jurul gâtului, pe care femeile le poartă până aproape de miezul verii. Adaptări similare prezintă și pozițiile caselor, orientate cu fața spre soare, sau acoperișul lor, care, în partea nordică, coboară până pe țărâna pământului.

Consecințe istorice.

Aceeași poziție a făcut ca populația carpatică – îndeosebi moldovenii – să suporte sute de ani consecințele invaziilor și a celor mai numeroase războaie de pe cuprinsul țării, neasemuit mai dăunătoare decât seceta, gerul sau furtunile de zăpadă ale crivățului.

Frecvența și intensitatea mișcării populației între Transilvania și Moldova apar până și în frecvența aceluiași toponime și antroponime, în marile asemănări în îmbrăcăminte, tradiții, obiceiuri și elemente dialectale etc., care în unele cazuri indică până și satele sau ținuturile de unde a migrat populația.

În timp ce unele părți deschise de pe teritoriul Moldovei, ca de pildă ținutul văilor Jijia și Bahlui, din Dobrogea sau din stepa Câmpiei Române au pierdut o mulțime de sate, distruse de năvălitori³, Maramureșul, Oașul, Sylvania, Țara de Sus etc., ca și alte ținuturi muntoase (Năsăud, Bistrița, Bârgae, Călimani ș.a.), organizate din punct de vedere politic și economic în cnezate, voievodate, capitanate sau pe alocuri în regimente de graniță, ca acelea din părțile Năsăudului, au îndeplinit funcții importante de apărare și adăpost.

Totuși, unele invazii, ca de pildă cele tătarești, au pustiit sate și au ucis mii de oameni până și în ținuturile muntoase ale Rodnei. În 1241, tătarii au ucis aici 4000 de oameni, iar în 1717 au distrus în această regiune 21 de sate, 8 biserici și 17 mori, răpind – în același timp – mii și mii de animale, 10 000 de găleți de cereale, berbințe de brânză și care de fân etc.⁴

² N. Iorga, *Documentele familiei Calimachi*, I, p. 89.

³ Diaconu Em., *Călători străini în Țările Române*, *Lucrările Inst. de Geogr. Iași*, 1941, p.55; *Cronica lui Rogerius*; Harta generalului rus Bauer, în lucrarea sa, *Walachien*.

⁴ Șotropa V., *Tătarii în Valea Rodnei*, *An. Inst. de Ist. Naț.*, Vol. III, 1924 – 1925, pag. 265 – 268.

Până și numai datele menționate înainte sunt suficiente pentru a ne da seama cât de dăunătoare au fost invaziile pe teritoriul Moldovei și în ce poziție periculoasă se afla populația carpato - dunăreană. Din aceste motive, ea a fost nevoită să-și urce treptat numeroase case și numeroase ogoare până la 1400 m, pe culmile munților.⁵ Cu toate că fusese de atâtea ori atacată și jefuită de năvălitori, populația carpatică, afirmă V. Pârvan în lucrarea sa „Dacia”, a continuat să rămână pe loc „ca jeraticul nestins sub cenușă”.⁶ Asemenea observații au mai făcut și alți autori. De pildă, Marsigli (1690) afirmă că românii locuiesc cu mai multă plăcere în ținuturile muntoase, iar după părerea generalului rus Bauer, aceeași populație, în număr destul de mare, în timpul războaielor, se retrage pe munți. Acest teritoriu, spunea distinsul geograf I. Conea, e vatra formării poporului român,⁷ așa precum afirma altădată și autorul german Gamillscheg, că Munții Apuseni („Țara Moșilor”) sunt vatra formării limbii române.

Același autor – I. Conea – a scris că zona muntoasă și deluroasă carpato-dunăreană adăpostește până și în momentul de față aproape 69 % din populația țării.

Condițiile naturale, evenimentele istorice din epoca celor mai frecvente invazii, au impus anumite caractere specifice până și **păstoritului de tip carpatic**⁸, făcând ca oierii români să se reverse în secolele IX – XIV pe toată aria carpatică, până în Galiția și Boemia⁹.

Mai târziu însă, odată cu liniștirea vremurilor, apare treptat forma păstoritului transhumant răspândit pe toată Câmpia Română, în Dobrogea, Moldova, în Câmpia Banatului și Câmpia Transilvaniei, contribuind prin aceasta la întărirea unității culturii și limbii române.

Minunatele condiții naturale pe care le ofereau Carpații locuitorilor săi – mai favorabile decât în orice altă parte a Europei Centrale – au fost observate până și de un istoric antic care spunea că „*dacii se leagă de munții lor ca rădăcinile copacilor de pământ*”. Aceleași condiții au asigurat aici, în antichitate, formarea celei mai puternice unități politice din Europa Centrală, iar mai târziu, în vremea furtunoasă a Evului Mediu, apar pe același teritoriu numeroase organizații politice – cnezate și voievodate, suprapuse pe diverse compartimente sau mici unități naturale – ca în Maramureș, Vrancea, Șipeniț, Câmpulung sau în ținutul Neamțului¹⁰, dintre care ultimele două au apărut înaintea descălecării lui Dragoș în Moldova. Aceste organizații politice au devenit adevărate celule de rezistență și de vitalitate pentru viitoarele voievodate, notează în una din lucrările sale Șt. Gorovei.¹¹

Emigrările

Primele documente care ne informează asupra emigrării ardelenilor în Moldova de nord sunt din 1359, când maramureșanul Bogdan, părăsind cetatea Muncaci, însoțit de numeroși „români originari din 300 de sate ale județelor Bereg, Ugocea, Maramureș”, au trecut munții, coborând în Moldova.¹² Asprimea iobăgiei de pe moșiile aristocrației ardeleni a făcut ca emigrarea populației să devină din ce în ce mai intensă. Faza culminantă a acestora apare, după părerea istoricului I. Nistor, în secolul al XVIII-lea¹³: conform datelor statistice din 1786, în acest an au fugit din Ardeal în Țările Române 24.000 de oameni.

Alte zeci de mii au fost înregistrate în anii 1869, 1880 sau în 1900,¹⁴ cei mai mulți refugiindu-se în Moldova. Cercetările noastre la fața locului au arătat că majoritatea

⁵ Someșan L., *Vechimea și evoluția agriculturii românești în Transilvania*, Brașov, 1941

⁶ Pârvan V., *Dacia*, 1928.

⁷ *Studii și cercetări geografice*, Tom. XIV, 1967, p. 9.

⁸ Someșan L., *Vechimea și evoluția agriculturii românești în Transilvania*, Brașov, 1941.

⁹ Drăganu N., *Românii în veacul al IX – XIV – lea*, București, 1933.

¹⁰ Lupu N., *Basinul Rădăușului*, Lucrările Soc. Geogr. „D. Cantemir”, t.I, Iași, 1937.

¹¹ Gorovei Șt., *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, Editura Militară, București, 1973, p. 55.

¹² Marțian I., *Bejenarii din Ardeal*, Anuarul Inst. de Ist.Naț., IV, București, 1929.

¹³ Nistor I., *Emigrări de peste munți*, An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., S.II. T.XXXVII, București, 1915.

¹⁴ Bujor I., *Contribuții geografice referitoare la Jud. Mureș*, An. Lic. Papiu Ilarian, Tg. Mureș, 1930, p.

locuitorilor din Bilbor, Panaci, Drăgoiasa, Coșna, Broșteni, Borca, Fărcașa, ca și mulți din regiunea Neamțului, Gura Humorului, Drăgușeni, Boroaia sunt originari din părțile nordice ale Transilvaniei, păstori transhumanți din Țara Bârsei sau din marginea Sibiului.

Statistica de la finele secolului al XIX-lea arată, de asemenea, că în timp ce iobăgimea celor 3610 latifundii ale Transilvaniei era în continuă scădere, populația părților muntoase ale acestei provincii, ca de pildă cea a satelor din defileul Mureșului (între Deda și Toplița), ca și din Bilbor, Drăgoiasa, Păltiniș, Neagra Șarului etc. era în continuă creștere.¹⁵

Originea imigranților pe pământul Moldovei – o parte veniți și din Polonia, Slovacia, Austria etc., apare clară până și numai în frecvența unor toponime sau antroponime ca Nimigeanu, Monor, Monoranu, Bârgăuanu etc., care au părăsit comunele : *Nimigea, Monor, Bârgae*, sau *Ungureanu, Bejenaru, Cosma, Pascu, Ciobanu, Mărgineanu, Bârsanu*, nume care indică la fel de clar zona de origine sau sugerează pur și simplu procesul de migrație.

Unii și-au părăsit satele – precum se știe – din cauza iobăgiei și sărăciei, iar alții fiind urmăriți de justiție, pentru neprezentarea lor în armată. Frecvența jafurilor și a războaielor din secolele XV, XVI, XVII, timp în care viața economică a satelor și a orașelor decade, face ca și o seamă de moldoveni, ca de pildă cei cu numele *Moldovan*, să emigreze din Moldova în Transilvania.

În concluzie, în timpul amenințării invaziilor unor popoare venite din afară, o mare parte a populației autohtone se retrăgea în părțile muntoase, deluroase și împădurite, care le asigurau adăpost. Străinii însă, așa cum ușor se poate constata, s-au așezat și au colonizat mai ales zonele joase, mai slab populate, sau părăsite de autohtoni, cum ar fi marile culoare de văi, adevărate porți naturale, străbătute de drumuri și așezate „în calea răutăților”: Putna, Siret, Suceava, poarta Târgului Frumos, în Moldova, sau Mureșul, Someșul, Târnavele, Oltul, în Transilvania.

În ultimul secol însă, satele autohtone, ce domină numeric interfluviile și aproape toate văile afluenților râurilor principale menționate, au început să se extindă tentacular spre vale, spre căile principale sau spre locurile părăsite cu sute de ani în urmă.

Pătrunderea și așezarea elementelor venite din afară în diferitele părți ale țării se reflectă până și în varietatea fizionomiei populației, toponimia și antroponimia zonelor respective.

În timp ce pe teritoriul Moldovei domină numeric satele cu numiri de origine autohtonă, derivând din antroponime sau nume de plante etc. ca de pildă: *Ilișești, Iacobești, Vlădeni, Stroești, Arbore, Mălini, Salcea, Răchiți*, altele poartă nume provenite de la elemente străine, ca de pildă *Tătărești, Sârca, Sărcuța, Bărătuș, Cuejd, Cleja*, sau indică momente din evoluția vieții sociale locale: *Slobozia*.

Satele adăpostite la poalele apusene ale Călimanilor ca de pildă: *Frij, Ardan, Ragla, Budac, Șieu, Șieui, Monor, Gledin, Posmuș, Deda, Jeci, Săcal* etc. și-au păstrat străvechiul lor nume, a căror origine nu a putut fi încă lămurită de cercetările filologice. Numele unor sate ca *Râpa* și *Filea* sunt, însă, sigur de origine latină.

Așadar, cu toate că pământul ce se înalță între cele două stepe – răsăriteană și apuseană – a fost expus atâtor invazii și atâtor războaie, având însă și forme muntoase înalte sau deluroase, fragmentate de văi, pasuri și depresiuni bogate, acoperite cu păduri, pășuni și fânețe, el a îndeplinit milenii de-a rândul o minunată funcție de cetate naturală, asigurând viața, rezistența, continuitatea și unitatea populației autohtone care, prin cultura sa tradițională s-a menținut din antichitate până în momentul de față, asimilând în mod natural numeroase elemente venite din afara acestui teritoriu.

Institutul Pedagogic de 3 ani Suceava
(1971)

¹⁵ Someșan L., *Viața umană în regiunea Munților Călimani*, Cluj, 1938, p.22, cf. *Magyar Sztatistikai Közlemények*, Vol. I, Budapesta, 1902.